

Сима Аврамовиќ
Даниела Блажевска

НАУКА ЗА МЕДИУМИ И
КОМУНИКАЦИИ

1

Скопје
2022

Издавач: Блажевска Злате Даниела

Уредник: проф. д-р Даниела Блажевска

Меѓународен уредувачки одбор:

1. проф. д-р Сима Аврамовиќ (Република Србија)
2. проф. д-р Сеад Алиќ (Република Хрватска)
3. проф. д-р Даниела Блажевска (Република Северна Македонија)

Лектура: Лилјана Јовановска

Тираж: 50 примероци

Печати: Друштво за производство, трговија и услуги Стоби Трејд
ДООЕЛ увоз-извоз Кочани, Подружница ШЕМА – Скопје.

Трудот „Говор за медиуми“ е превод на делот од книгата на проф. д-р Сима Аврамовиќ „RHETORIKE TECHNE: вештина беседништва и јавни наступ“ (2008) од 429 до 440 страница со наслов „Говор за медије“. Превод на делот од книгата од српски јазик на македонски јазик: Даниела Блажевска.

ISBN 978-608-66853-1-7

© Copyright. Сите права ги задржуваат исклучиво авторите. Не е дозволено репродуцирање на оваа книга во целост, ниту нејзин дел, во која било форма, без претходна писмена согласност на авторите.

Прегледен научен труд

Review scientific article

проф. д-р Даниела
Блажевска¹⁸

Daniela Blaževska¹⁹

„Четири теории за печатот“ и контрола на медиумите

“Four Theories of the Press” and Control of the Media

Апстракт: Во трудот се анализираат четирите теории за печатот од Фред С. Зиберт, Тиодор Питерсон и Вилбур Шрам од аспект на контролата на медиумите и се прави компаративен преглед на теориите. Исто така, изложени се и критиките кон „Четири теории за печатот“. Авторката на трудот заклучува дека авторите на книгата понудиле значајна класификација на теориите за печатот во педесеттите години на дваесеттиот век.

Abstract: The paper analyses four theories of the press from Fred S. Siebert, Theodore Peterson and Wilbur Schramm from the aspect of control of the media and gives comparative review of the theories. Also, the critics for the “Four Theories of the Press” are presented. The author of the article concludes that the authors of the book offered significant classification of the theories of the press in the fifties of the 20th century.

Клучни зборови: теории за печатот, контрола на медиумите

Key words: press theories, control of the media

¹⁸ проф. д-р Даниела Блажевска е вонреден професор на научната област медиуми и комуникации на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.
E-mail:
danielablazevska@gmail.com

¹⁹ Daniela Blaževska, PhD, is associate professor in the field of Media and Communications at the Faculty of Law “Iustinianus Primus” at the „Ss. Cyril and Methodius University in Skopje“.
E-mail:
danielablazevska@gmail.com

1. Вовед

Книгата „Четири теории за печатот“, објавена во 1956 година, е оригинален производ во кој различните системи на јавно информирање што постоеле во светот се класифицирани во четири теории за печатот. Притоа, под печат, авторите Фред. С. Зиберт (Fred S. Siebert), Тиодор Питерсон (Theodore Peterson) и Вилбур Шрам (Wilbur Schramm) ги подразбираат сите средства за масовна комуникација. Во книгата, сепак, најмногу се задржуваат на печатените медиуми, што е разбирливо ако се земе предвид времето кога е објавена. Од денешна перспектива, во центарот на анализата би била, најверојатно, телевизијата, како моќно средство преку кое се започнуваат и запираат војни, се соборуваат влади и режими, се егзекутираат осомничени и недолжни поединци. Зад телевизијата брзо галопира интернетот.

„Четири теории за печатот“, своевиден бестселер во научните кругови, еден од рецензентите на македонското издание Живко Неделковски, го оцени како „реткост“ и „драгоценост“ (Зиберт, Питерсон и Шрам, 1994: 164).

„Четири теории за печатот“ се резултат на потрагата на авторите по одговори на следниве прашања:

Зошто печатот е таков каков што е? Зошто, очигледно, служи на различни цели и во најразлични облици се јавува во разни земји? Зошто, на пример, печатот на Советскиот Сојуз е толку различен од нашиот, а печатот на Аргентина, толку поинаков од оној на Велика Британија? (Зиберт, Питерсон и Шрам, 1994: 3)

Нивните анализи покажале дека видот на печатот е најмногу детерминиран од општественото и политичкото уредување во кое делува, особено од системот на општествена

контрола што постои во државата. Покрај овој фактор, сметаат авторите, влијаат и способноста на земјата да го плаќа печатот, механичките достигнувања и средствата за масовна комуникација, степенот на урбанизација кој ја диктира дистрибуцијата на печатот, како и различните навики на луѓето во различни земји – што работат и што сакаат да читаат.

Зиберт, Питерсон и Шрам разработуваат четири теории за печатот: авторитарна, слободарска, теорија на општествена одговорност и советска комунистичка теорија на печатот. Според нив, авторитарната и слободарската теорија се основни теории, а останатите две можат да се сметаат како модификации на првите две. Така, теоријата на општествена одговорност е модификација на слободарската теорија, а советската комунистичка теорија е усовершен вид на авторитарната теорија.

Секоја од овие теории е одредена од основни филозофски постулати во врска со човекот – државата:

1. човечката природа;
2. природата на општеството и државата;
3. односот на човекот кон државата;
4. основниот филозофски проблем – природата на сознанието и вистината.

2. Четирите теории за печатот и контролата на медиумите

Книгата „Четири теории за печатот“ (Four Theories of the Press) од Фред Зиберт, Тиодор Питерсон и Вилбур Шрам е првично објавена во 1956 година од University of Illinois press. Изданието на македонски јазик е објавено во 1994 година од издавачот ПНИД „Степ“, со финансиска поддршка од Хуманитарната фондација „Сорос“, Македонија (Институт

отворено општество Македонија). Преводот на македонски има 169 страници.

Книгата е составена од: вовед, четири поглавја и поговор. Автор на поглавјата за авторитарната и слободарската теорија за печатот е Фред Зиберт (Зиберт, Питерсон и Шрам, 1994: 9–76). Теоријата на општествена одговорност на печатот ја разработува Тиодор Питерсон (стр. 77–115), а советската комунистичка теорија на печатот ја опишува Вилбур Шрам (стр. 117–161). Автор на поговорот е Живко Неделковски.

2.1. Авторитарната теорија и контролата на печатот

Авторитарната теорија (Зиберт, Питерсон и Шрам, 1994: 9–40) е најстара и географски најраспространета од сите теории за печатот. Настанала во авторитарната клима на доцната ренесанса, набрзо по откривањето на печатарството. Оваа теорија за печатот – печатот како слуга на државата – била универзално раширена во 16 и 17 век. Била автоматски прифаќана во сите земји во кои се создавале општествени и технолошки услови за постоење на масовни средства за комуникација.

Авторитарната теорија е втемелена во авторитарната политичка мисла од Платон до Макијавели. Исто така, Хобс, Хегел и Траичке ги поддржуваат авторитарните принципи на управување.

„Кога авторитарецот се свртува кон функциите на масовните медиуми, тој веќе ги одредил основните цели на владата. Овие цели неизбежно управуваат со неговиот став кон културните и политичките аспекти на комуникацијата“, пишува Зиберт (Зиберт, Питерсон и Шрам, 1994: 19).

Според авторитарната теорија, средствата за масовна комуникација треба да ја поддржуваат управата што е на власт, зашто ниедна власт не би се одржала доколку медиумите постојано ја критикуваат и коментираат дека е корумпирана. Основниот проблем со кој се сочувале авторитарците е кој има право да ги контролира медиумите. Потполна контрола од државата, полунезависни медиуми под државен надзор или отворени медиуми за сите – се дилемите кои се поставуваат.

Секоја авторитарна власт, смета Зиберт, пред себеси поставува цел да пронајде ефикасни начини за контрола и ограничувања на приватните медиуми.

1. Првиот начин на контрола е во вид на специјални дозволи или патенти на одбрани поединци од областа на уметноста и печатењето.
2. Вториот начин на контрола е преку издавање дозволи на поединечни дела. Секое дело, пред да биде објавено, морало да биде проверено од поединци назначени од државата, кои, најверојатно, ги знаеле целите на државата. Во 17 и 18 век ова се нарекувало цензура.

Во англо-американската законска традиција, цензурата значела „легално барање сите печатени материјали понудени за широка дистрибуција прво да добијат официјална дозвола или лиценца, или како што го нарекувала тоа Римската црква – имприматур. (стр. 22–23)

Авторите коментираат дека во 20-тиот век зборот цензура се користел во поширока смисла (особено од социолозите) за да ги опфати сите видови прописи, било да се облик на лиценца или не. Правниците и историчарите го користат поранешното значење (стр. 23).

3. Третиот метод на контрола на печатот е по пат на судско гонење за прекршување на прифатените или утврдените законски норми на однесување. Судските

постапки главно се покренувале поради предавство и клевета.

4. Весниците во приватна сопственост се купувале или дотирале од државни фондови.

Авторитарците биле задоволни доколку медиумите избегнувале директно да ја критикуваат власта. Биле дозволени дискусии за политичкото уредување и за ситуацијата во државата.

2.2. Слободарската теорија за печатот и регулацијата на медиумите

Слободарската теорија за печатот, започнала кон крајот на седумнаесеттиот век, вистински го зазела своето место во осумнаесеттиот, а процветала во деветнаесеттиот век (Зиберт, Питерсон и Шрам, 1994: 5).

Оваа теорија, според Фред Зиберт (Зиберт, Питерсон и Шрам, 1994: 41–76), се јавува кога на сцена стапува либерализмот како општествено-политички систем. Либерализмот инсистирал на важноста на поединецот, неговата способност да размислува и концептот на природните права, чиј составен дел стана правото на слобода на религијата, говорот и печатот.

Потеклото на оваа теорија може да се открие уште кај древните филозофи, но најзначаен придонес дадоа Џон Милтон во седумнаесеттиот век, Џон Ерскин и Томас Џеферсон во осумнаесеттиот век и Џон Стјуарт Мил во деветнаесеттиот век. Од Милтон потекнуваат двете основни идеи на слободарската теорија: отворен пазар на идеи и процес на самокоригирање (стр. 47).

Најчесто како регулатори на масовните медиуми се јавуваат:

1. владата;
2. правниот систем;
3. неформален надзор: процес на самокорекција и слободна конкуренција на пазарот на информации, мненија и разонода. (стр. 56)

Државата најчесто ги контролира медиумите управувајќи го системот на пошта, телефонскиот и телеграфскиот систем, контролирајќи го увозот и извозот, како и преку наметнати даноци. Во САД, судовите се главни затоа што го спроведуваат законот и ги поставуваат границите на владата. Но, во некои други земји, традицијата има пресудна улога. Неформалниот надзор преку двете свои варијанти е израз на слободарската теорија.

Професорот Закарија Чафи ги систематизирал методите кои се користат за контрола или ограничување на медиумите:

- барање книгите или другите публикации однапред да имаат добиено дозвола;
- цензура на навредливиот материјал, уште пред да биде објавен или во текот на објавувањето;
- заплenuвање на навредливиот материјал;
- забрана за издавање весник, или книга, или посебна материја во нив;
- безбедносен договор против клевети или други навредливи публикации;
- задолжително објавување на името на сопственикот или авторот;
- казни по објавувањето на спорната материја;
- собирање отштета во граѓанска постапка, по објавувањето;
- демантирање на клеветите или неточните изјави по објавувањето;
- селекција на пристапот до изворите на информации;
- посебни забрани и рестрикции за странскиот печат;
- селекција и забрана на користење средства за комуникација за дистрибуција;
- интервенирање при увозот;

- заштита на авторските права и нивна забрана;
- даноци;
- нарушување на купувањето, читањето или слушањето. (Зиберт, Питерсон и Шрам, 1994: 56–57)

Ограничувањето на слободата на медиумите е главниот проблем со кој се соочуваат демократските општества. Сепак, постојат неколку општоприфатени ограничувања:

1. должност на државата да ги штити поединците од клеветата;
2. забрана за ширење опсцени и непристојни материјали;
3. ширење информации и мненија што би можеле да ја омаловажат и подријат државата. (стр. 57–58)

2.3. Теоријата на општествена одговорност на печатот и правото на јавноста да знае

Теоријата на општествена одговорност (Зиберт, Питерсон и Шрам, 1994: 77–115) е модификација на слободарската теорија на печатот. Настанала во дваесеттиот век како резултат на двете основни прашања, на кои слободарската теорија не дала вистински одговори: правото на јавноста да знае и јавната одговорност на печатот.

Основниот проблем во остварувањето на целта – медиумите да му служат на јавниот интерес – е во тоа што печатот, радиото, телевизијата и филмот сметале дека му служат на јавниот интерес така како што тоа го сфаќале нивните сопственици. Но, постоела голема дискрепанца меѓу она што е јавен интерес и она што мислеле сопствениците. Исто така, бројот на сопствениците што го контролирале печатот бил мал. Само пет џиновски издавачи го креирале јавното мислење со своите весници, само пет филмски

компани ги произведуваа речиси сите филмови што ги гледале Американците. Бројот на квалитетни весници се намалил.

Теоријата на општествена одговорност ја поставува одговорноста на печатот за одбрана од тоталитаризмот. Таа востановува ново чувство на одговорност, кое треба да биде дефинирано и во етичките закони. Првиот од тие закони „Каноните на новинарството“ беше прифатен од американското Друштво на новинските уредници во 1923 година, Законите за филмската индустрија беа донесени во 1930 година, а на радиоиндустријата во 1952 година (стр. 91).

Тиодор Питерсон пишува дека иако уште од најраните години меѓу новинарите имало луѓе со голема решителност, „до средината на 19 век новинарството почна да ги привлекува луѓето со образование и принципи, кои поставија високи стандарди во својот занает и се обидуваа да ги почитуваат“ (стр. 88).

Можеби, најпрецизно, новите предизвици на медиумите ги опиша Џозеф Пулицер, бранејќи го својот предлог за новинарска школа, во текстот во Норт Американ Ривју, во 1904 година.

„Ништо друго освен највисоките идеали, најскрупулозната загриженост да се постапи правилно, најпрецизното познавање на проблемите со кои мора да се соочи и искреното чувство за лојална одговорност, нема да го спаси новинарството од служење на деловните интереси, потрага по себични цели, кои се во спротивност со доброто на јавноста.“ (стр. 88)

За разлика од слободарската теорија која се базираше на негативната слобода (слобода од надворешното ограничување), теоријата на општествена одговорност се заснова на концептот на позитивна слобода или „слобода за“.

Позитивната слобода значи ефикасна слобода, човекот не само да биде слободен да ги постигне своите цели, туку и општеството да создаде услови тие цели да можат да се постигнат.

Питерсон наведува дека треба да се запамети дека теоријата на општествена одговорност на печатот е главно теорија (стр. 79). Ние би додале и идеал кон кој треба да се стремат новинарите и медиумите.

2.4. Советската комунистичка теорија на печатот и печатот како инструмент

Корените на советската комунистичка теорија, според анализата на Вилбур Шрам (Зиберт, Питерсон и Шрам, 1994: 117–161) се во марксизмот. Шрам заклучува дека марксистичката традиција од почетокот ја истакнува „авторитарноста, фиксираноста, тенденцијата на правење јасна и остра разлика меѓу правилното и неправилното, застрашувачката сигурност во објаснувањето на огромни подрачја на човековото однесување врз основа на мал збир од економски факти“ (Зиберт, Питерсон и Шрам, 1994: 119).

Советската теорија за печатот ги опишува масовните медиуми во Советскиот Сојуз. Според авторот на оваа теорија, Вилбур Шрам, масовните комуникации се користеле како инструмент на државата и Партијата (стр. 135).

Масовните комуникации се интегрирани со другите инструменти. За разлика од САД, на пример, каде што на јавното мислење влијаат интерперсоналните дискусии во примарната група, организациите на медиумското известување и дискутирање на настаните, како и постапките на владата, во СССР овие сили биле обединети во една сила, смета Шрам (стр. 136). Советските медиуми морале да функционираат како инструмент на единство на државата; како инструмент на

откровение; како агитатор, пропагатор и организатор; како одговорен инструмент (одговорност и слобода) (стр. 137–139).

Главната одговорност за контрола на печатот ѝ е доделена на партијата, а не на владата, затоа што Советите заговараа одумирање на државата. Контролата се спроведувала на три начина:

1. Министерствата за пропаганда и агитација назначуваат уредници;
2. даваат директиви за што треба да се пишува и како;
3. Партијата го прегледува и критикува печатот.

Во советскиот печат немало реклами, вестите биле интерпретација на општествените процеси, а не најнови информации.

Радиото и телевизијата биле контролирани на истите начини како и печатот, со тоа што дифузните мрежи се контролираат полесно, затоа што слушателот не можел да ја избира програмата.

Партијата го контролирала филмот исто како и печатот, радиото и телевизијата, преку Министерството за агитпроп на Централниот комитет и на помошни групи на секое партиско ниво.

3. Компаративен пристап кон „Четири теории за печатот“

3.1. Авторитарната и слободарската теорија

Според авторите на „Четири теории за печатот“, најголеми разлики постојат меѓу авторитарната и слободарската теорија. Ги третираат како две потполно спротивни теории.

Ако слободарската теорија се потпира на слободната размена на идеи на пазарот, авторитарната го слави авторитетот и одговорноста на државата.

Според слободарската теорија, медиумите се четврта власт, која треба да избегне мешање во целите на државата, додека, пак, авторитарците сметаат дека владетелот или елитата ги одредуваат тие цели, Зиберт заклучува: „Идејата дека печатот претставува проверка на владата нема смисла за авторитарецот кој веднаш го поставува прашањето – а, кој пак, го проверува печатот?“ (Зиберт, Питерсон и Шрам, 1994: 30)

3.2. Теоријата на општествена одговорност и другите теории

Една од главните разлики помеѓу теоријата на општествена одговорност и слободарската теорија е во природата и функциите на владата. Слободарската теорија тврди дека државата е главен непријател на слободата, а теоријата на општествена одговорност, пак, смета дека „владата не смее да дозволува слобода, туку мора и активно да ја унапредува“ (стр. 102). Владата, според оваа теорија, може да донесе закони со кои ќе се забрани флагрантна

злоупотреба на печатот. Владата е „последен носител на одговорноста за адекватна работа на печатот“ (Ibidem).

Според слободарската теорија, слободата на изразувањето е природно право, кое човекот го стекнува со раѓање и никој не може да му го одземе. Теоријата на општествена одговорност, пак, смета дека човекот има должност кон својата мисла, кон својата совест. Спротивно од слободарската теорија, теоријата на општествена одговорност смета дека слободата на изразување не е апсолутно право, туку има потреба од одредени ограничувања.

Питерсон аргументира:

„Ако човекот не ја прифати оваа должност кон својата совест, туку, напротив, ја користи слободата на изразувањето за да разгори омраза, да оклевети, да лаже, ако ја користи за намерно да ги загади изворите на вистината, тогаш, не може да претендира на ова право.“ (Зиберт, Питерсон и Шрам, 1994: 105)

Во поглед на правата и должностите постои сличност помеѓу теоријата на општествена одговорност и советската теорија, затоа што уживањето на правата се темели на прифаќање на придружните должности, со таа разлика што советската теорија заговара должност кон пролетеријатот, а теоријата на општествена одговорност кон сопствената совест. Згора на тоа, во советската теорија, „човекот го губи правото на слободно изразување, доколку ја игнорира должноста од која зависи“ (стр. 105), а во теоријата на општествена одговорност, дури и кога човекот го жртвува моралното право на изразување, не може да го загуби легалното право (стр. 106).

Теоријата на општествена одговорност со ставот дека ова право не е безусловно, се доближува и до слободарската

теорија, според која мораше да постојат минимални рестрикции на слободата на изразување (закони против клеветење, опсценост, поттикнување бунт и непријателска агитација) (стр. 106).

Теоријата на општествена одговорност многу се разликува од слободарската теорија во сфаќањата за природата на човекот. Слободарската теорија верува дека човекот е рационално суштество кое е во постојана потрага по вистината и може да дојде до неа, сака да биде воден од вистината, на што теоријата за општествена одговорност ја спроведува својата теза за човекот како летаргично суштество, кое е способно да го користи својот разум, но не секогаш го прави тоа, оти не сака, како и дека „човековата цел не е да ја открие вистината, туку да ги задоволи своите непосредни потреби и желби“ (стр. 108).

Што се однесува, пак, до моралноста, слободарската теорија смета дека човекот има право да биде информиран или дезинформиран, но се назира длабоко убедување дека човекот не може да биде дезинформиран поради неговата постојана потрага по вистината. Теоријата на општествена одговорност смета дека човекот мора да биде информиран оти тоа е негова должност кон заедницата (стр. 109).

3.3. Советскиот и другите авторитарни системи

Во „Четири теории за печатот“ советскиот систем се разликува од останатите авторитарни системи во поглед на сопственоста на медиумите. Советските средства за комуницирање се во сопственост на државата, а во останатите авторитарни системи во приватна сопственост.

Советскиот систем го отстранил мотивот на профит во издаваштвото, радиото и телевизијата, а награда за

сопственоста се ефектите што го постигнува јавно искажаната мисла.

За разлика од авторитарните системи кои им забранувале на медиумите што да објавуваат, советскиот систем на медиумите им дал позитивна функција, односно од нив се бара да ја зголемат политичката свест, да му ги толкуваат општествените процеси на народот, да ја поддржуваат програмата на Партијата.

За разлика од авторитарното залагање за „статус кво“, советскиот систем беше изграден „како дел од промената и како помош во постигнувањето на промената“ (да се помогне социјалистичката изградба, да се издигнат работниците, да се разобличи капитализмот) (Зиберт, Питерсон и Шрам, 1994: 156)

Авторите имаат американски поглед на работите. Притоа, не се воздржуваат да кажат „советскиот концепт и нашиот“, „советската традиција и нашата“, „нашиот систем“ (стр. 160).

Како илустрација можат да послужат наведените разлики меѓу советскиот и американскиот систем:

- Разликите меѓу советскиот и либералниот систем се толку големи, смета Шрам, што на луѓето „кои се воспитувани во нив, им е тешко да најдат заеднички точки макар и за разговор“ (стр. 160).
- Двата концепта имаат различни филозофии – материјалистички детерминизам и рационалистичка филозофија на природни права.
- Советскиот систем човекот го сфаќа како маса, а слободарскиот како интелегентно битие. Државата во слободарскиот концепт е израз на демократија, а советскиот систем е самоназначена диктатура.
- Во првиот, до вистината се доаѓа преку „аргументи и конфронтација на докази“ (Ibidem).

- Контролата во вториот е крајна и комплетна, а во првиот, постои „саморегулација на пазарот со минимум контрола“.
- Советскиот концепт ја нагласува одговорноста, а американскиот слободата.

4. Критика на „Четири теории за печатот“

„Четири теории за печатот“ се основа за понатамошни размисли за теориите на печатот. Сепак, тоа не значи дека се потполно прифатени од останатите комуникациски теоретичари.

Британскиот комуниколог Денис Мек Квејл смета дека „Четири теории“ одиграле значајна улога за експанзијата на американскиот комуникациски систем на исток во време на Студената војна, што била и основната намена на книгата. Според него, овој обид за сеопфатна „теорија на печатот“ е осуден на неуспех поради различните политички идеологии во различни земји. Тој забележува дека „ниедна варијанта на понудените теории не е соодветна за да се примени на филмот, музичката индустрија или пазарот на видеа, ниту, пак, на спортот, играната програма и забавата на телевизија“ (Мек Квејл, 1994: 92). Мек Квејл критикува дека четири теории се формулирани премногу општо, така што не опишуваат ниеден постоечки систем, освен советскиот кој е веќе напуштен; дека во земјите главно постои „мешавина на повеќе елементи – либерални, авторитарни и на теоријата на општествена одговорност“ (Ibidem), како и дека на теориите им пристапува од американска перспектива, при што не е земено предвид функционирањето на јавните радиодифузни сервисии кои постојат во Европа. „И покрај нивната неизвесна иднина, овие институции многу придонеле за утврдување на стандардите на медиумските обврски и одговорности“, заклучува Мек Квејл (Ibidem).

Нерон (Nerone, 1995, цитиран во McQuail, 2000: 153), пак, смета дека книгата „Четири теории за печатот“ во основа е книга само за една теорија – слободарската – или, во најдобар случај, за две – слободарската и авторитарната. Нерон тврди дека авторите „некритички ја прифатиле идеолошката мистификација што ја предложиле сопствениците на медиумите за да го објаснат нивното постоење. Митот за слободен печат во служба на општеството постои бидејќи е во интерес на сопствениците на медиумите да го зачуваат“ (Neron, цитиран во McQuail, 2000: 154).

Боро Мокров (1991) во книгата „Современи теории на журналистиката“ пишува дека книгата е примена како „основно изложување на теоретските постулати од страна на буржоаските теоретичари“ (стр. 59). Според него, западногерманскиот научник Довифат, Ото Грот, американските теоретичари Зиберт, Питерсон и Шрам, Џенсен и Риверс, италијанскиот теоретичар Фаторелло, во своите дела тргнуваат од „буржоаските концепции за општеството и државата на кои тие ги потчинуваат своите заклучоци, заштитувајќи ја тезата за слободата на печатот, која одамна веќе ја изгуби реалната смисла во условите на господството на монополите и корпорациите“ (Ibidem).

Комуниколозите најчесто го критикуваат размислувањето на авторите за слободарската теорија, затоа што нема добро теоретско објаснување (иако тоа не им била намерата). Мек Квејл забележува што слободарската теорија „ја идентификува слободата на печатот многу блиску со сопственичките права – сопственост на средствата за публикување, занемарувајќи ги економските бариери за пристап и злоупотреба на монополистичката издавачка моќ“ (McQuail, 2000: 154). Втората забелешка се однесува на третирањето на слободата само како негативен концепт. Трето, Мек Квејл констатира дека теориите се однесуваат главно на печатените медиуми, а не и на електронските медиуми. Мек Квејл забележува и дека теоријата е неодредена

кога станува збор за тоа кој ги има правата на слободата и кој профитира од тоа. „Ако тоа право го има сопственикот на медиумот, што е со правата на уредниците, новинарите, дури и на публиката?“ (Ibidem)

Денис Мек Квејл (McQuail, 1983, цитиран во Мек Квејл, 1994: 91) на четирите теории за печатот им додал уште две теории – развојна теорија и теорија на демократска партиципација.

Треба да се размислува во насока дека сите четири теории можат да коегзистираат во еден општествено-политички модел, притоа да се однесуваат на функционирањето на различни медиуми. Државата може да контролира едни медиуми додека други непречено работат и се под контрола на приватниот капитал, а трети да ја слушаат својата совест. Исто така, медиумите може да се менуваат во својата работа при што во различни фази да изгледаат како да припаѓаат на различни модели на кои би можеле да се однесуваат четирите теории на печатот.

5. Заклучок

„Четири теории за печатот“ е значајна класификација на теориите за печатот, со оглед на времето кога се појавува – педесеттите години на дваесеттиот век. Теориите на Зиберт, Питерсон и Шрам се основа за понатамошно размислување на оваа тема на останатите комуниколози.

Зиберт, Питерсон и Шрам се обиделе да ги класифицираат во четири теории различните комуникациски системи кои постоеле низ историјата. Книгата „Четири теории за печатот“ претставува извонредно дело за печатот, слободата и контролата на медиумите. Функционирањето на медиумите е проучено и објаснето многу аналитично и мултидисциплинарно. Сепак, авторите не се фокусираат на

доминацијата на електронските медиуми, превласта на капиталот, профитот, рекламите над слободата на печатот. Не придаваат значење на тоа дека контролата на печатот не мора да доаѓа само од владата, туку и од приватните сопственици на медиумите. Тие, исто така, се обиделе да направат чисти четири теории за печатот, иако во реалноста не постојат чисти видови, туку мешавина од различни елементи, при што некои имаат поголемо влијание од другите.

Контролата на медиумите во „Четири теории за печатот“ може да се проучува хоризонтално и вертикално во историјата на масовните медиуми. Овој труд отвора можност за проучување на контролата на медиумите во дваесет и првиот век.

Литература

Кунчик, М. и Ципфел, А. (1998). *Вовед во науката за публицистика и комуникации*. Скопје: Фондација „Фридрих Еберт“ (Friedrich Ebert Stiftung).

Мек Квејл, Д. (1994). *Стари континент – нови медији*. Београд: Нова.

McQuail, Д. (2000). *Mass Communication Theory*. 4th ed. London: Thousand Oaks & New Delhi, SAGE Publications.

Мокров, Б. (1991). *Современи теории на журналистиката*. Скопје: НИО „Студентски збор“.

Зиберт, Ф., Питерсон, Т. и Шрам, В. (1994). *Четири теории за печатот*. Скопје, ПНИД „Степ“.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски",
Скопје

316.774:005.57(497.7)(045)
070.432:005.57(497.7)(045)

БЛАЖЕВСКА, Даниела

Наука за медиуми и комуникации. 1 / Сима Аврамовиќ, Даниела
Блажевска ; [превод на делот од книгата од српски јазик на македонски
јазик Даниела Блажевска]. - Скопје : Д. Блажевска, 2022. - 83 стр. ; 25
см

Фусноти кон текстот. - Трудот „Говор за медиуми“ е превод на дел од
делото „Rhetorike techne : вештина беседништва и јавни наступ“ (2008) /
Сима Аврамовиќ. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-66853-1-7

1. Аврамовиќ, Сима [автор]

а) Комуникација б) Медиуми -- Говор -- Прилози в) Печат -- Теории --
Прилози г) Медиуми -- Уредувачки колегиум -- Македонија -- Прилози

COBISS.MK-ID 57916421

